

AZ APAFIK SÍRBOLTJA ÉS HAMVAI.

— MÁSODIK ÉS BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY. —

III. Mi történjék az Apafiak hamvaival?

A fejedelmi hamvak megtalálása s főként az eredetileg is hirtelen rögtönzött sírbolt mai állapota önkéntelenül előtérbe állítja a kérdést: mi történjék most már a megtalált hamvakkal?

A legegyszerűbb feleletnek és legkönnyebb megoldásnak az mutatkozik, hogy vissza kell temetni őket új koporsóládákban a sírboltba.

Ennek azonban két figyelembe veendő körülmény ellentmond. Az egyik a sírboltnak, a másik a templomnak jelenlegi siralmas állapota.

A sírbolt annyira át van nedvesedve s a talajvíznek — úgy látszik — állandó tanyája és útiránya, hogy a hamvakat abba a sárfészekbe visszatenni nagyfokú kegyeletlenség lenne. Ha tehát e sírbolthoz ragaszkodnánk: azt előbb a modern technika eszközeinek felhasználásával (vízhatlan betonnal?) vízmentessé kellene tenni.

A másik nehézség a régi templom rozoga, mondhatni tartóhatatlan állapota. A régi bejárat szép gotikus, négyszeresen ívezett kőpárkányos ajtaja régóta be van falazva s a torony négy lába feltámasztva, illetőleg kővel kitöltve, de így is veszedelmes hasadások tátonganak rajta. A templom fala is támaszpillérekkel és hozzátoldott oldalrészekkel van megtámogatva, de így is csak, mondhatni, az imádság tartja benne a lelket. Régóta kiáltó szükség sürgeti a templom renoválását, veszedelemmel fenyegető részei kijavítását. Gyűjtenek is rá pénzalapot, de a fejedelmek régi szász jobbágynak mai utódai, mint szabad birtokosok is oly szegények, hogy magok erejéből nem bírják a régi szép temp-

lomot újjáépíttetni. Nem, legalább stylszerűen, a minőnek azt a templom műemlékszerű jellege megkívánná.

Hogy a templom az országos *műemlékek* közé eddig nincs fölvéve, azt ismeretlen voltának s talán annak az elzárkózottságnak lehet tulajdonítani, melylyel szász honfitársaink tőlünk eddig sok tekintetben elkülönítették magokat. Itt azonban sem az elkülönzésnek, sem a mi részünkről nem-törődésnek nincs helye. Ez a templom épp úgy *magyar*, mint *szász* templom. Magyar főurak építtették és tartották fenn, a míg virágzott az Apafiak főúri és fejedelmi családja s azóta az árván, patronus nélkül maradt templom a szegények filléreiből renoválgatva, daczolt az idő romboló hatalmával. Meddig bírná még ki az egyenlőtlen harcot? nem tudhatjuk; de az mélységes meggyőződésünk, mióta a templom eredetét, jellegét megismertük s kétszeresen az, mióta ott az Apafi-fejedelmek hamvait megtaláltuk, hogy kimondhatatlan kegyeletlenség lenne ezt a templomot rombadólni engedni.

A műemlékek országos bizottságának kell kezébe vennie a dolgot s megtenni a szükséges intézkedéseket a templom megmentésére és stylszerű renoválására, vagy legalább is jókarba hozatalára.

A bizottság igen tisztelt elnöke érdeklődésének és jóindulatának olyan jeleit mutatta a fejedelmi hamvak megtalálásának első hírei hallatára, hogy teljes bizodalommal vagyok az iránt, hogy az meg is fog történni.¹ Nem tartanám kellő megoldásnak az egyszerűsegélynyújtást már azért sem, mert a templom szentélye alatt bizonyára az Apafi-család számos tagja van eltemetve. Ott a sírboltok felbontásánál a legnagyobb gondosság, műértelem és kegyeletes érdeklődés kívántatik meg, a mit másoktól nem várhatunk, csak magunk nyújthatjuk.²

¹ Roth Viktor esperes, a szomszéd falu, Szász-Szentlászló luth. lelkésze, a ki tanulmányt írt az almakereki templom freskóiról, lefényképezte a szép képeket. Ezekből én is készítettem 36 felvételt, hogy bemutassam az illetékes tényezőknek, s a ki eddigelé látta, mindenképpen meglepetéssel nézte a művészi képeket.

² Például szolgálhat a szomszédos Keresd falu rokon eredetű templomának nem rég történt restaurálása, melyet a szászok a németországi Gusztáv Adolf egylet segélyével eszközöltek s a mult évben fejeztek be s 1908 nyarán szenteltek fel. Az oltár előtt állott sírkő (Bethlen Ferencz első nejeé)

A közvetlenül érdekelt felek nem támasztának nehézséget, sőt epedve várják a segítő kezet s méltán remélik is az előzmények után.

Ha a remélt templom-restaurálás megtörténnék : akkor jó alkalom lenne az Apafi-sírboltot is rendbehozni s csak így és ezek után lehetne jó lelkiismerettel arra gondolni, hogy a fejedelmi hamvakat ebbe a sírboltba tegyük vissza.

Lehetne azonban ennél gyorsabb, czélszerűbb és jobb megoldás is.

Bornemisza Annát eredetileg — úgy látszik — a kolozsvári ref. templom sírboltjában akarták eltemetni, a hol a fejedelmi párnak 3 gyermeke nyugszik.

Erre vall a temetési *első* rendtartás eme passzusa : »*Colosvárt templomban chorosokat, sanctuariumot bevonni, sírfelít is.*« Mi szükség lett volna erre, ha a temetést eredetileg nem Kolozsvárra tervezték volna ? ! Más helyről az első tervezetben nincs szó.

A temetést rendező Bethlen Elek ennek a tervezetnek hátán ezt jegyezte fel : »Szegény fejedelemasszony temetésire való dispositio, melyet így rendeltünk vala, de azután az embereknek másképpen tetszék és *hamar*, kevés készüllettel eltemetők szegént. Isten nyugossa meg.«

Nyilván mutatja ez, hogy *Almakerék* választását és a »*hamar, kevés készüllettel*« való temetést és Kolozsvár mellőzését az ország akkori szomorú közállapota, a főbb városoknak (köztük Kolozvárnak) a német hadak által történt megszállása okozta.

Kolozsvár jelenleg az erdélyi részek fővárosa, az ország második kulturális gócpontja, főiskolák és középiskolák székhelye, fejedelmek (Mátyás, Bocskay) szülővárosa s nagynevű honfitársak temetkező helye.

Vajjon hol lehetne méltóbb környezetben a fejedelmi hamvakat végelegesen elhelyezni, mint Kolozsvárt ? Hol lehetne ennek a történelmi kegyeleti ténynek erkölcsi értékét jobban megbecsülni és értékesíteni, mint a jelenlegi erdélyi fővárosban ? !

jelezte, hogy ott is sírboltok lehettek a templom szentélye alatt. Mi történt velük ? nem tudom; de sejtem abból, hogy a sírkövek egyszerűen eltávolítottak ; a hamvakkal azt hiszem senki sem törődött. (Ld. Korrsepondenzblatt. 1908 10., 11. sz. 141. l.)

A farkasutczai ref. templom (Mátyás király alapítása, egykor országgyűlések székhelye, jeles honfiak temetkező helye) immár fel van véve az országos műemlékek sorozatába. Restaurálása elhatározott dolog és a közeljövő kérdése. Nem volna-e azért legcélszerűbb és legkegyeletesebb a kolozsvári templom régi (most nem használt) szentélyében egy fejedelmi sírboltot készíteni s abba helyezni el az Apafiakat?

Ide hozhatnók a nemrég Kozmatelkén megtalált Barcsay fejedelem hamvait, a keresdi sírboltból esetleg kikerülendő Kemény Jánost. Így a gyulafehérvári elpusztult fejedelmi sírbolt helyett alkotnánk egy újat az új fővárosban, melyhez áhitattal zárandokolhatna el a multak emlékeit megbecsülő, azokból hazaszeretetet merítő honfíui kegyelet.

Olyan kevés fejedelmi emlékünök és ereklyénk van, hogy a mi van, féltékenyen kell megőriznünk. Itt van az alkalom, hogy az erdélyi fejedelmek számára méltó sírboltot emeljünk, mintegy nemzeti pantheonúl. Ez volna illő az erdélyi fejedelmekhez s a magyar nemzethez!

I. Apafi Mihályné Bornemisza Anna temetésének tervvázlata.

I. Az első tervezet.

1. Egy becsületes ember kívántatik, a ki disponáljon és az temetésre való alkalmatosságokat procurálja; a' mellé még más két, vagy három becsületes ember kívántatik, kiknek parancsoljon.¹

2. A' mi tetszésünkűl mind ezüst czimert, selyem s regal czímereket, test alá való szekeret, itt helyben kellene elkészítettetni, úgy lehetne jobb módjával való rájok vigyázás és rendesebben való mindeneknek elkészítések.

3. Városokra s egyebűvé is parancsolatoknak kell kimenni, hogy a mely becsületes ember procurálja a' temetéshez való alkalmatosságokat, az hova azok iránt ír, fogadják meg.

4. Az itt maradandó udvar népe, gyalogok gondviselésére is becsületes embert is kell rendelni, kinek is függése legyen azon becsületes embertűl, az kinek incumbálni fog a' temetésre való alkalmatosságokra való dispositio.

¹ Szélén Apafi kezével: Bethlen Elek uram ne neheztelje ezt a gondviselést felvállalni; ő kegyelme válaszszon maga mellé, a kiket alkalmatosk itél azon szolgálatra.

5. Ő Nga kegyelmességében áll, az gyalogok s lovas hadak közül mennyi számúakat akar feketében öltöztetni.

6. Minden rendbeli szolgálakat kicsintül fogva nagyig feketében kell öltöztetni, a mi tetszésünk szerint, úgy a conventionatus papokat.

7. Az úri s főrendek között kiknek adat posztót, áll az ő Nga kglmességében, úgy az úri s fő asszonyoknak is ahhozvaló materiát.

8. Ön koporsót csináltat-e ő Nga? Ha csináltat, szükséges ahhoz értő becsületes emhernek menni Eperjesre.

9. Hova akarja ő Nga temettetni? Itt is helyben tisztességes szín, abban castrum doloris; az temetés az hol lesz, ott is a templomban castrum dolorisnak kell lenni. Az castrum dolorisokat bársonnyal kell beborítani, arra metszett címerek kívántatnak.

10. Kívántatik legalább száz atlacz címér, másfél száz tafota, háromszáz regal, háromszáz charta.

11. Praedicáló székekre, test mellett való székre [ő Ngok alá való székekre],² lovakra, szekérre s a' mely házban az test áll, fekete bársony kívántatik.

12. Az ő Ngok háló házait, audentiás és ebédlő palotáit fekete posztóval kell bevonni.

13. Az leányasszonyokra kiváltképpen való és szoros s rendes vigyázás s tartás kívántatik s azoknak is az ő nemekhez illendő gyászruhájokra való gondviselés megkívántatik: mind olyan a' mineműben a' temetésig legyenek, készen legyen az a' fekete köntös is, az melyben a temetés után öltözhessenek; idején disponálván felölök, kinek kinek mi jutalma léssen szolgálatjáért, hogy azok is ne sóhaj-tással, hanem jó emlékezet tétellel mehessenek el.

14. Itt a testnek megindításakor az színben ki praedicáljon?

Ki oráljon deákul s magyarul?

Kinn az külső udvaron ki praedicáljon?

Az Universitas részéről ki oráljon?

Hasonlóképpen az hol eltemetik ki oráljon s ki praedicáljon?

Búcsúztató versek lesznek-e?

Hova való deákok lesznek az úton?¹

15. Az temetésnek napját az készület mutatja meg.

Az szint fekete posztóval be kell egészlen vonni, mint itt, mind penig az hol a' testet eltemetik; [az útat is]³ itt az hol a' test áll színg, a' szintül fogva a' fekete szekerig, hasonlóképpen az hol eltemetik, az fekete szekertül fogva az castrum dolorisig fekete posztóval kell bevonni.

*

¹ A zárjelbe foglalt kihúzva.

² *Bethlen Elek kezeírásával betoldva ez után:*

Deszka csak Ebesfalvára kell két ezer.

³ A zárjelbe tett kihúzva.

Fekete, Erdélyben csinált posztó kívántatik legalább negyedfélszáz vég, nr. 350.

Fekete angliai öt vég.

Fekete remek nyolcz vég.

Fekete köz landis tizenkét vég.

Fekete szőr atlacz húsz ¹ vég.

Fekete bársony, a' mennyi kívántatik.

Castrum doloris körül fekete selyem kell, ehhez két font fejér ezüst fonal. ²

*

Czímerekre való feír atlacz és kamuka, a' mennyi kívántatik.

Az selyem czímereknek feír, zöld és szederjeseknek kell lenni.

Czímerekre fejér virágos atlacz kell ; az fejér tafota habos legyen ; az szederjes atlacz síma legyen ; a zöld atlacz is virágos legyen.³

Egy néhány kötés dufla képíró ezüst és arany.

Az ezüst czímerhez tall. imp. 300, ahhoz arany.

Koporsóra ezüst virágú fejér tercenella jó bővön, körülle szélyes ezüst kötés.

*

A' temetési alkalmatosságról idején kell providedálni az háló helyekre s ide s az hol a' temetés lesz, oda is :

Mindenféle főszerszám. Nádméz,	Szalonna,
Borról,	Mindenféle öreg s apró fa edények,
Vágómarháról,	kádak, általagok, vízfordani
Lisztről,	való hordók,
Berbécsről,	Főző rézkondérok,
Báránról,	Főző cserépfazakak,
Czipóról,	Tálak,
Abrakról,	Tángyérok,
Szénáról,	Tekenők,
Fáról,	Rostélyok,
Pujka, lúd, lúdfi, tyúk, tyúkfí,	Nyársak, vaslapátok, vashorgok,
Tyukmony,	Deszkák, az mire kívántatnak.
Mindenféle hal,	Deszkát ide Ebesfalvára deszkát
Disznó,	nro három ezret. ⁴
Mindenféle kerti vetemény,	Zsendelt nro., harmincz ezeret.
Káposzta,	Fenyő leczet nro. —
Méz, vaj, faolaj, pecze olaj,	Fenyőfa szarufát nro. —
Eczet,	Fenyőfa gerenda nr. —

*

¹ Eredetileg tizenhat volt húsz helyett.

² Ez a kikezdés Bethlen Elek írása.

³ E ponttól kezdve a fejezet végéig Bethlen Elek kezeírása.

⁴ E sortól kezdve a fejezet végéig Bethlen Elek kezeírása.

(Más oldalon :)

Ugron Ferencz uram
Nikodi uram.

Berzencey uram.
Balogh Boldisár uram.

Colosvárt templumban chorusokat, sanctuariumot bevonni. sírfelit is.

Hátán Bethlen Elek kezével : 1688. Szegény fejedelem asszony temetésére való dispositio, melyet így rendeltünk vala etc. de azután az embe-
reknek másképpen teccék és hamar kevés készülettel eltemetők szegént.
Isten nyugossza meg.

Későbbi írással : Fejedelem asszony Apafi Mihályné temetési készü-
letjeiről. 1688.

(Eredetije a gr. Bethlen család keresdi levéltárában.)

II. Bethlen Elek pótlásai az almakereki temetésre vonatközőlag.

Az testet kik fogják az rudakkal.

Az Sz. Mihály-lovat kik fogják.

Az test alatt való székeket kik viszik.

Az ezüst címert helyben kik fogják.

Az test megindításakor az ezüst címert kik viszik, míg az
testet az szekérre felteszik.

Az koporsó mellett levő keserveket kik fogják.

Az szegény fejedelem asszony fraucimmeri mint állnak.

Az szegény asszonyunk inassi helye.

Az udvari szolgák helye.

Urunk ő Nga helye és ifú urunké.

*

Az testet megindítván, az test előtt az ezüst tábla, míg az sze-
kérrre felteszik.

Ha az vicehocmester itt volna, az koporsó előtt kellene menni,
az ki előtt az címert vidnék (!)

Ez előtt urunk ő Nga. Ő Nga előtt ifú urunk. Ő Nga előtt fő-
hopmester uram. Az előtt az úr¹ és Bánffi uram. Ő kglmek előtt az
urfiak.

NB. Ő Ngok előtt az tanácsi rend megyen-e ?

Az ifiak és étekgók, az kik feketében volnának, az szegény
asszonyunk udvara népében hol járjanak ?

¹ Az »úr« alatt való zínüleg Teleki Mihályt érti. a ki a feje'elem-
asszonynak közeli rokona volt.

Az urak előtt az főrendek, az előtt a városi delegatusok, előtttek szolgarend, előttök az papok, azok előtt mesterek, előttök deákok, előtttek az énekes gyermekek.

Papok, deákok gazdája. *

Az szekerek megindításakor kik legyenek szekér igazgató mesterek?

Az indúláskor kik igazgassák, kik mint járjanak?

Itt ki praedicál, ki orál? *Almakereken* ki praedicál, ki orál?

Az urunk hintájában ő Ngával ki ül?

NB. Az mely házba szegény asszonyunk teste van, az mely fekete posztóval be van vonva, az alá az fekete posztó alá egy jó kocsi hat lóval, az kin *Almakerék*re felvigyék.

NB. Ezen szekeren viszik-e az ezüst címert (ha fölviszik), vagy máson?

Az itt való fekete posztóval bevont székek alá is szekér kell.

Az szekereket elrendelni, ki szekere hol és mint járjon.

Az hintón levő fekete posztónak a szélit micsoda gyalogok fogják.

Az gyalogság mint fog járni?

Az lovas had és karabélyos hol és mint jár?

Az szegényekre ki viseljen gondot?

Papok, deákok alá szekér kell.

Asszonyok gazdája.

Urak, főrendek asztalára ki visel *Almakereken* gondot s melyik házban esznek mind az urak, főrendek, mind az asszonyok?

Hátán : 1688. 8. Septembris. Szegény fejedelem asszony temetési rendi.

(Eredetije a gr. Bethlen-család keresdi levéltárában, Bethlen Elek kezeírásával, kihúzásokkal, külön íven.)

DR. SZÁDECZKY LAJOS.